

# ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:2 – Sayı:6 - Kasım 2018

*Nakiş nakış işlenen tarih, Pazırık*





---

# ANASAY

---

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

Ulusal Hakemli bir dergidir. Yılda 4 sayı yayımlanır. Dergide kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme, derlemeler ve kitap tanıtımlarına yer verilecektir. Dergide yayımlanan makalelerden yazarları sorumludur.

## DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Hasan BAHAR - Selçuk Üniversitesi  
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ - Gazi Üniversitesi  
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Kemal POLAT - Amasya Üniversitesi  
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Muhammet Hanifi PALABIYIK - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Neslihan DURAK - İnönü Üniversitesi  
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN - Trakya Üniversitesi  
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU - Hacettepe Üniversitesi  
Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY - Atatürk Üniversitesi  
Prof. Dr. Salim CÖHCE - İnönü Üniversitesi  
Prof. Dr. Şeyhmus Recai TEKOĞLU – Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof. Dr. Turgut YİĞİT - Ankara Üniversitesi  
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ - Pamukkale Üniversitesi  
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas Üniversitesi  
Doç. Dr. Anıl YILMAZ - Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. İbrahim Ethem ÇAKIR - Atatürk Üniversitesi  
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Üniversitesi  
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk Üniversitesi  
Doç. Dr. Ümit KILIÇ - Atatürk Üniversitesi  
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk Üniversitesi  
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Gülnur AYDIN - Adnan Menderes Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN - Gaziosmanpaşa Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL - Ardahan Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Ş. Mustafa ERSUNGUR - Atatürk Üniversitesi

## **SAYI HAKEMLERİ**

Prof. Dr. Nuray KARACA- Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Hilal Özden ÖZDEMİR ÇAKIR - İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU -İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Arif KÖSE - Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Firdes TEMİZGÜNEY- Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gürsoy SOLMAZ- Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KALEMLİ - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nihal TOROS NTAPIAPIS - Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk AYDIN - Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL- Ardahan Üniversitesi

# İÇİNDEKİLER

Begüm SOYSAL ..... 11

## **KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK RAPORLAMASI VE TÜRK ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ**

*CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY REPORTING AND A CONTENT ANALYSIS ON TURKISH COMPANIES*

Kenan DEMİREL ..... 39

## **MİLLİ MÜCADELE LİDERLERİNİN HATIRATI İŞİĞİNDE MANDA VE HİMAYE**

*MANDATE AND PATRONAGE IN THE LIGHT OF THE MEMORIES OF THE LEADERS OF THE NATIONAL STRUGGLE*

Metin BİLAL ..... 63

## **BUDİZM İNANCININ TÜRK DEVLETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

*THE EFFECT OF BUDDHISM ON THE TURKISH STATES*

Cengiz GÜLER ..... 81

## **İBN NAZİF'İN HAYATI, TARİHÇİLİĞİ VE ESERLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME**

*A REVIEW OF IBN NAZÎF'S LIFE, HISTOGRAPHY AND THE WORKS*

Önder Bilal GELGÖR ..... 95

## **ÇARLIK RUSYASI'NIN TÜRKİSTAN COĞRAFYASI'NDAKİ FAALİYETLERİ VE BAŞKURT LİDER SALAVAT YULAYEV**

*THE ACTIVITIES OF TSARIST RUSSIA IN TURKESTAN GEOGRAPHY AND BASHKIR LEADER SALAVAT YULAEV*

Sait YILDIRIM ..... 111

## **SİNDRELLA KOMPLEKSİ: ÇAĞDAŞ KADINDA BAĞIMSIZLIK KORKUSU**

# BUDİZM İNANCININ TÜRK DEVLETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ<sup>1</sup>

## THE EFFECT OF BUDDHİSM ON THE TURKİSH STATES

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Metin BİLAL\*

### ÖZET

Bu makalede, Budda'nın öğretisi ve disiplinlerinden meydana gelen Budizm'in Hindistan'da ortaya çıkışı, temel prensipleri, Budizm'e ait mezhepler ve Budizm'in kutsal kitapları ele alınarak kısaca bilgi verilmektedir. Ayrıca Budizm'in keşifler vasıtasıyla Hindistan dışına çıkışı ve yayıldığı bölgeler hakkında da bilgi verilmiştir.

Birçok dine karşı hoşgörülü davranan Türk devletlerinin inanç sistemi içerisinde yerini alan Budizm'in, Hunlardan itibaren Tabgaçlar, Göktürkler ve Uygurlar dönemindeki yansımaları hakkında da bilgi verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Budizm, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar

### ABSTRACT

In this article, brief information is given about the emergence of Buddhism arise from Buddha's doctrines and disciplines in India, basic principles,

<sup>1</sup>- Makale Geliş Tarihi: 09. 08. 2018 Makale Kabul Tarihi: 15. 11. 2018

\*- Erzurum Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, metinbilal61@hotmail.com

denominations of Buddhism and the holy books of Buddhism. In addition, informations given about Buddhism's exodus from India and spreading regions through monks.

It was also informed about there flections of Buddhism which became a part of the belief system of the Turkish states who were tolerant towards many religions from the Huns to the Tabgaçs, Gokturks and Uighurs

**Key Words:** Buddhism, Huns, Gokturks, Uighurs

## Giriş

İnsanoğlu, yeryüzünde var olduğu andan itibaren günümüze kadar kendini, birçok inanç sistemi içerisinde bulmuştur. İkel dönemlerden itibaren insanlar, bu inanç sistemleri içerisinde dünyayı, tabiatı ve çevrelerinde olup biten olayları anlamaya ve bu olanları anlamlandırmaya çalışmışlardır. İnsanlar çevrelerinde gerçekleşen olayları anlamakta ve anlamlandırmada zorlandıklarından bu olaylara kutsiyet atfederek tapınma yoluna gitmişlerdir. Böylece tanrı, mabet gibi oluşumlar ortaya çıkmış ve inanç sistemleri gelişmiştir.

İnsan bireysellikten kurtularak toplum halinde yaşamaya başladığı andan itibaren içinde bulunduğu topluluğun inanç değerlerini benimsemeye başlamıştır. Her kabilenin kendine has tanrı ve tanrıçasının olduğu arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulardan da anlaşılmaktadır. İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesine kadar Türk Devletleri ve topluluklarında yaygın olan inanış Gök Tanrı inancı ve Şamanizm'di. Türk toplulukları Gök Tanrı inancının yanı sıra Hristiyanlık, Budizm<sup>2</sup>, Manihaizm, Musevilik gibi farklı din ve inanışları da kabul etmişlerdir.

Budda'nın öğretilerinden meydana gelen Budizm'im ilk olarak Hindistan'da oradan da Doğu ve Güney Doğu Asya, Çin, Japonya, Kore, Moğolistan, Nepal ve Tibet'e kadar yayılma imkânı bulmuştur (Rayman 2016: 197). Bu yayılma amacı doğrultusunda gerek tüccar gerekse budist hacılar, Türk boyları ve devletleri arasında gezinerek inançlarını yaymaya çalışmışlardır.

Türklerde tek tanrı inancının hâkim olduğu bir dönemde Hunlardan<sup>3</sup> iti-

<sup>2</sup> Budizm Buddha kelimesinden türemiştir. Buddha Sanskritçe ve Pali dillerinde uyanmış, farkında olan kişi demektir. (Rayman 2016: 197).

<sup>3</sup> Budizm'in Hunlar arasında yayılması, Hunların milattan sonraki asırlarda Kuzey Çin'de devlet kurmalarından sonra başlamıştır (Taşağıl 2014: 85).



baren izleri görülmeye başlayan Budizm'i Göktürk Kağanı Tapo Han'ın benimsemesinden itibaren Türk toplulukları arasında yayılmaya başlanmıştır. Çünkü eskiçağdan beri gelen yaygın inanişaya göre boy, kabile ve aşiret gibi toplulukların başında bulunan kişinin kabul ettiği dine girmiş sayılıyorlardı (Turan 2014: 129). Budizm Göktürk Devletinden sonra Uygurlar döneminde de Türkler arasında yayılmaya devam etmiş gerek sanat gerekse yaşam biçimlerine de etki etmiştir.

## 1. BUDİZM İNANCI

### 1.1. Budizm'in Ortaya Çıkışı

Budizm M.Ö. VI. yüzyılda Kuzey Hindistan'da ortaya çıkmış ve geniş kitleleri etkisi altına almış inanç şeklidir (Hacıoğlu 2016: 7). Budizm'in kurucusu, M.Ö. 563-483 yılları arasında yaşayan Siddhartha Gautama'dır. Kaynaklar, Siddhartha'nın doğum ve ölüm tarihleri konusunda birbirlerinden farklı bilgi vermelerine rağmen son dönemlerde batılı bilim adamları genel olarak yukarıdaki tarihler üzerinde fikir birliği yapmışlardır (Ward 1947: 24). Budda'nın öncülük ettiği bu inanca, Batı'da ve Asya ülkelerinde farklı anlamlara gelen Budizm adını vermişlerdir. Budizm, Batı ülkelerinde daha çok Budda'nın kurduğu din anlamına gelirken, Asya ülkelerinde ise Budda disiplini olarak değerlendirilmiş ve "Budda-Sasana" şeklinde adlandırılmıştır (Küçük 2009: 67).

Siddhartha, Sakya kabilesine<sup>4</sup> mensup küçük bir krallığın başında bulunan Suddhodana ve kraliçe Mahamaya'nın oğlu olarak bugün ki Nepal'in içerisinde yer alan Kapilavastu'da dünyaya gelmiştir. Gautama doğduktan bir hafta sonra annesini kaybetti. Onu Teyzesi Mahaprajapati büyüterek onun iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Çok zeki ve hassas bir çocuk olan Siddhartha, geleneksek Brahmin eğitimini aldıktan sonra mutlu bir prens olarak hayat sürmeye başlamıştır. Gautama 16 yaşına geldiğinde Yashodhara ile evlenmiş ve Rahula adında bir oğlu oluştur (Shimin 2002: 786).

Budda'nın hayatıyla ilgili tarihe çağdaş kaynaklarda iki tür anlatım bulunmaktadır. Bunlardan biri tarihi metinlere dayanırken diğeri mitolojik anlatıma dayanmaktadır. Kaynaklara dayalı anlatım da Budda'nın her türlü maddi imkânâna sahip olmasına rağmen mutluluğu elde edememiş ve sürekli bir arayış içerisinde bulunmasıdır (Yitik 2014: 82)

<sup>4</sup> Sakya Krallığı muhtemelen 900 km'lik alanı kapsıyordu. Bu alan kısmen Himalayaların alçak yamaçlarında ve kısmen de zengin pirinç tarlalarının altın kısmında kalıyordu. Başkenti Rohini nehri yatağı üzerine kurulmuş olan Kapilavastu'dur. Detaylı bilgi için bkz, (Ward 1947: 27).

Mitolojik anlatım ise Budda'nın annesi Maya<sup>5</sup>, oğlunu dünyaya getirmeden önce bir gece rüyasında doğacak erkek çocuğunun ilerde büyük bir mürşit olacağını ve bu çocuğun annesinin karnına beyaz bir fil suretinde girdiğini görmüştü. Annesi zamanı gelince oğlunu doğurmak için ailesinin yaşadığı Lumbini'ye giderken Budda'yı yolda doğurmuştur. Yaygın inanışa göre Maya, kutsal bir incir ağacının dalından tutmuş ve o sırada Budda dünyaya gelmiştir. Tanrılar, onu beyaz bir bez içinde buldular ve ona banyo yaptırmışlardı. Sonra da ona arzu ve isteklerine kavuşan anlamına gelen Siddhartha adını vermişlerdi. Babası oğlunun gelecekte nasıl birisi olacağını öğrenince onun saraydan dışarı çıkmasını engelleyerek onun sarayda zevk ü sefa içinde bir hayat yaşamasını sağlamıştı (Küçük 2009: 67).

O sarayın bu şaşalı ortamından sıkılmış ve 29 yaşına gelince de saray dışına çıkmaya karar vermiştir. Siddhartha sarayın dışına yaptığı gezilerde gördüğü manzara karşısında yaşadığı hayatın gerçek hayat olmadığını, insanların çeşitli sebeplerden acı ve keder içinde bir yaşam sürdürdüklerini görmüştür. İnsanların ölüm, yaşlılık ve hastalık gibi sebeplerden ıstırap çekmeleri onu derinden etkilemiştir. Bunun neticesinde Antik Hindistan'da hâkim olan Brahmanizm'den duyduğu memnuniyetsizlikle saray hayatını ve dünya mallarını geride bırakarak Nairanjana Nehri yakınlarında bulunan bir ormanlıkta yaşamaya başladı. Siddhartha'a yaşamını sürdürdüğü bu ormanlıkta yaklaşık 6 yıl çileli bir hayat sürmüştür. Bu çileli hayat sonunda ıstıraplarla dolu bir yaşam sürdürmenin insanı kurtuluşa götürmeyeceğini anlamıştır (Shimin 2002: 786).

Gautama, 35 yaşına kadar olan bu çelişkili hayatından sonra Uruvela kenti yakınlarına gelerek Bodhi diye adlandırılan yabani incir ağacının altında düşünce âlemine dalmıştı. Nihayetinde o bir gece seher vaktinde gökten inen ışığın vücuduna erişmesiyle Budda'lığa erişti. Budda ulaşmış olduğu hakikati yaymak için Benares'de bulunan Sarnath Geyik parkında beş kişiye vaaz vererek hakikatleri anlatmaya başladı. Bundan sonra yavaş yavaş öğretilerini insanlarla paylaşarak inançlarını yaymaya çalıştı. Bütün bunlardan sonra ise Budda, Hindistan'ın kuzeyinde ve ortasında vaazlar vermeye devam etmişti (Küçük 2009: 68). Budda 79 yaşına gelince iyice yaşlanmış ve şehirler şehir gezerek vaazlarını vermekte zorlanmaya başlamıştır. Nihayetinde Budda dolunaylı bir Temmuz

<sup>5</sup> Maya, Hindistan'daki diğer kadınlar arasında Budda'nın annesi olma özelliğine sahip tek kadındı. Güçlülüğünün yanı sıra güzelliği, erdemli ve faziletli oluşu sahip olduğu özelliklerin başında gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Nariman 1923: 21).

aşamı 80 yaşında ebedi yolculuğuna çıkmıştır (Smith 2006: 76-81). Budda'nın ölümünden sonra Magadha ve Kosala krallıklarındaki müritleri tarafından onun öğretileri anlatılmaya devam etti (Ruban 2000: 8-9).

## 1.2. Budizm'in Temel Prensipler

Budda, ne sarayda geçirdiği neşe dolu günlerin ne de ormanda yaşadığı ıstıraplı günlerin insanı huzura ulaştırmayacağını söyler. Neticede Nirvana'ya ulaşmanın yolu, insanın bedenindeki kötü huylardan arınıp bununla birlikte arzu ve ihtiraslarından uzak durmasından geçer (Küçük 2009: 69). Budda aydınlığa ulaştıktan sonra elde ettiği gerçekliği insanlara ulaştırmaya karar verdiğinde anlattığı *Dört Kutsal Hakikat* bu dinin temel prensiplerini yansıtmaktadır (Yılmaz 2007: 115). Bu kutsal hakikatler ise şu şekildedir:

- Hayat acı ve ıstırap doludur. Acı ve ıstırap dünyevî varoluşun temel özelliğidir.
- Acı ve sıkıntıların sebebi arzulardır.
- Acı ve sıkıntıları sona erdirmek, arzulardan vazgeçmeye bağlıdır.
- Arzuların üstesinden gelmek “Sekiz dilimli yolu” izlemekle mümkündür (Yitik 2014: 102)

Budizm'in temel prensiplerini Shımin ise şöyle açıklamaktadır: “Dört Soylu Doğru”, “On İki Bağımlı Ortaya Çıkış”(On iki Nedensellik Halkası) ve “Sekiz Aşamalı Yol”. Dört Soylu Yol şunlardır: 1) Her şey ıstırap içerisinde dir. 2) İstırapın kaynağı arzuda yatmaktadır. 3) İstırapa son veren Nirvana'dır. (varoluşun sönmesi ya da ondan kurtulmak) 4) Yol Nirvana'ya götürür. On iki Bağımlı Ortaya Çıkış'ı, varoluş zincirinin on iki halkasıdır. Her bir halka bir sonrakinin nedeni veya koşuludur (Shımin 2002: 787).

Sekiz Aşamalı Yol ise:

- Doğru görüşe sahip olmak: Cahillik ıstırapın ana sebebidir.
- İyi niyet etmek: İnsan bedenini kötü arzu ve isteklerden arındırarak mükemmel bir hayat sürmek istemesidir.
- Doğru söz söylemek: Yalan söylemekten ve lüzumsuz konuşmalardan kaçarak doğru ve uygun kelimelerle konuşmak.
- Doğru davranış göstermek: Hayata zarar verecek cinsellik, hırsızlık, bozgunculuk gibi şeylerden kaçınmak.

- Doğru secim yamak: Kişi seçimini doğru ve adil bir şekilde yapmalıdır.
- Doğru caba sarf etmek: Kötü düşüncelerin kaynağını iyi araştırmalı ve bu düşünceleri terk etmelidir.
- Doğru düşünmek: İnsan vücuduna zarar veren acı ve ıstırapı zihinden uzaklaştırmak.
- Doğru meditasyon yapmak: Bu yedi yolu benimseyen kişi iyi konsantasyon yoluna girer. Kişi saf haldeki zihnini gerçek ve mantıklı düşünce üzerine konsantre etmelidir (Muhapatra 2003: 172-4)

Budda'nın öğretilerinin temelini bunlar oluşturuyordu. Budda öldükten sonra Buddacı ilk kurul Racagaha da bir araya geldi ve Budda'nın öğretilerini derleyerek kanun haline getirilmesi kararını aldılar. Fakat kurulda alınan kararlar bir türlü hayata geçirilmedi (Güngören 2001: 175). İkinci konsey birincisinden yaklaşık 100 yıl sonra Vaişali kentinde toplandı. Toplantıyaklaşık 700 kişi katıldı ve 8 ay sürdü. Ancak Keşişler bu konsey toplantısında yeterli faaliyet gösteremedi ve bundan sonra Budizm'de ayrılıklar baş göstermeye başladı (Davids 1973: 215-217). Yıllar geçtikçe bu durum belirginleşti. Neticede Budizm Hinayana ve Mahayana diye iki kola ayrıldı. Bu ayrılığın ana nedeni ise Budda öğretilerine bağlı kalanlarla Budacılığa yeni bir yaklaşım, yeni bir soluk ve yeni bir anlayış getirmeye çalışanlar arasındaki fikir ayrılıklarından ileri gelmektedir. Kral Aşoka'nın girişimleriyle yeniden bir konsey toplantısı daha yapıldı. Üçüncü konsey M.Ö 250' li yıllarda Pataliputra'da toplandı. AşokaBudda öğretilerini kaleme aldırdı ve Tripitaka Yasası diye bilinen derlemeyi hazırlattı. Aşoka'nın bu girişimi kuşkusuz Budizm tarihi açısından dönüm noktası oldu (Ruban 2000: 10).

### 1.3. Budizm'e Ait Mezhepler

Budizm Hindistan'dan Çin'e doğru yayılmaya başladı. Ana vatanında 18 mezhebe ayrıldı. Bu 18 mezhebin dışında da yeni bir mezhep ortaya çıkmış ve kendisine "Büyük Araba"(Mahayana) ismini vermişler. Mahayana diğer 18 mezhebi de içine alır. Diğer mezheblere de "Küçük Araba"(Hi-nayana) ismini vermişlerdir (Küçük 2009: 71). Budizm genel olarak iki mezheb çerçevesinde gelişerek ilerlemiştir. Bu iki mezhebMahayana ve Hinayana'dır. Mahayana'da Buda anlayışı, ahlak, doktrin ve manastır hayatı konularında Hinayana'dan ayrılır. Hinayanacılar eski muhafazakar Budistleri takip ederler. Hinayana'da tan-

rıyı reddeden bir anlayış hakimdir. Mahayana’da ise gelişimci, uzlaştırıcı ve evrensel değerler hakimdir. Felsefi olarak mahayanacılar,“Shunyavada veya Madhyamika” veVijnanvada veya Yogachara”;Hinayanacılar ise“Vibhashika” ve“Sautrantika” şeklinde iki sınıfa ayrılmışlardır(Muhapatra 2003: 175-77).

#### 1.4. Budizm’in Kutsal Metinleri

Budda, geride ne bir kitap nede ölümünden sonra yerine geçecek birini bırakmamıştı. O vaizlerinde herkesin kendi kendisinin ışığı olmasını anlatırdı. Ancak Budda öldükten sonra onun anlattığı doktrinler unutulmasını diye birinci konsey toplanarak Pali metni olarak ifade edilen Kutsal kitabın ilk sözlü çalışmaları başlatılmıştı. Bu çalışmalar ikinci konseyde devam etmiş ve Kral Asoka zamanında Pali metninin üçüncü bölümü tamamlandı (Hacıoğlu 2016: 76-7).

Budizm’in kutsal kitabını oluşturan Tripitaka üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar Sutta Pitaka, Viyana ve Abhidhamma şeklinde bölümlere ayrılmıştır(-Turan 2004: 29)

**a) Sutta Pitaka:** Budda ve bazı talebeleri arasındaki konuşmaları, vaazları ve hitabeleri içerir.

**b) VinayaPitaka:**Sangha ve keşişler ile ilgili yöntem ve teknikleri içerir. Ayrıca Rahip olan ve olmayanlarla ilgili hususlar, rahip ve rahibelerin uyması gereken hususlar, ayinler, vaaz, beslenme, giyinme gibi konular yer alır.

**c) AbhidhammaPitaka:** Budizm felsefesinin ve psikolojisinin yer aldığı ve Budizm’in genişletilmiş doktrinlerden ibarettir (Günay - Güngör 2009: 78)

#### 1.5. Budizm’in Hindistan Dışına Çıkması ve Orta Asya’da Yayıldığı Alanlar

M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan’da ortaya çıkan Budizm’in Orta Asya’da yayılması M.S. I yüzyılda başlamıştır. III. yüzyıla gelindiğinde ise Doğu Türkistan’ın Güney İpek Yolu üzerinde yer alan şehirlerinde parlamaya başlamıştır (Baykuzu 2007: 196). Budizm, Hindistan’ın dışında Baktriya ve Gandhara’ya yayılışı ancak M.Ö. III. yüzyılda olmuştur. Budizm bu bölgelerde yayıldıktan sonra Orta Asya’ya, Çin’e ve Kore’ye kadar ulaşmıştır. Kuşan Kralı Kanışka I döneminde Budizm, Baktriya ve Gandhara’danHarizm’e oradan da Soğdiana’ya kadar yayıldı. Daha sonra ise Kengeres, Part ve Orta Asya’da yayılmaya başlayan Budizm, Taşkent’te de etkili olmuştur. Taşkent’te Budist tapınaklarının var olduğunu hatta III. yüzyılda Çin’de Budizm’in yayılması için misyoner-



lik faaliyetlerine katılan rahiplerin de bu bölgelerden gittikleri anlaşılmaktadır. Merv’de de IV.-VI. Yüzyılları arasında inşa edilen Budist külliyelerinin kalıntılarına ulaşılmıştır (Günay – Güngör 2009: 159).

Budizm, Kuşan Hanedanlığı döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır. Afganistan ve Orta Asya’ya doğru yayılmaya başlamıştır. Bu dinin Tarım Havzası’na hangi tarihlerde yayıldığı konusunda kesin bir tarihi kaynağın olmamasıyla birlikte Çin’de etkilerinin görülmeye başlamasından önce olduğu düşünülmektedir. Konuyu araştıran araştırmacılar tarafından, Budizm, Tarım Havzası’ndan sonra bu bölgenin güneydoğu sınırında yer alan Hotan’da da etkili olmuştur. Hotan zamanla önemli bir Budist merkezi konumuna gelmiş ve 5. yüzyıldan önce birçok Çinli keşiş Budist kutsal metinleri aramak için Hotan’a gelmişlerdir (Shimin 2002: 788). Diğer önemli Budist merkezleri ise Kaşgar ve Kuça’dır. Bu kentler Budacılığın İç Asya tarihi açısından önemli merkezlerdir. Bu bölgelerde Budizm birçok kültürle etkileşime girmiştir (Ruban 2000: 13).

## 2. TÜRK DEVLETLERİ’NDE BUDİZM’İN YANSIMALARI

Diğer topluluk ve devletlerde olduğu gibi Türklerde hâkim olan dini inanışın yanında çeşitli doğa olaylarının, inanç değerlerinin etkisinde kalmışlardır. Eski Türklerde hâkim inanışı gök tanrı inancı oluşturmaktaydı. Bozkır kavimleri inancının tek yaratıcısı olarak Gök tanrı görülmekte ve bu dini sistemin merkezinde görülmekteydi. Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Türk topluluklarında kurbanlar sunulan kutsal varlıkların başında tanrı gelmekte idi (Kafesoğlu 1980: 55).

Türkler, VIII-XI. yüzyıllarda Maverâünnehr’de, Doğu Türkistan’da, Yedi-su ve Sır -Derya boylarında, Karadeniz sakillerinde ve İtil havzasında yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Ayrıca ticaret, sanayi ve yüksek kültüre sahip şehirleri de ele geçirmişlerdi. Bununla beraber Uzak doğudan Balkanlara kadar uzayan bozkırlarda göçebe hayatlarını devam ettirerek şaman inancına bağlı kalmışlardı. Geniş bozkırlarda Asya ile Avrupa’da diğer devletlerle sınırını teşkil bölgelerde yabancı kültür, din ve yazılar da Türkler arasında yayılmıştır (Turan 2005: 81-82).

Türkler arasında yayılma imkânı bulun dinlerden biri de Budizm’dir. Budizm Hindistan dışına çıkarak Orta-Asya bölgesinde yayılma alını bulmaya çalışmıştır. Bu konuda bilgi veren Chavannes’in anlattıkları büyük önem arz etmektedir. Chavannes’in verdiği bilgiye göre: “*merkezi Hindistan din adam-*

*larından olan Prabhakaramitra, kuzeyli barbarları kendi dinene döndürmeye karar vermişti; böylece kimi kilise adamı, kimi laik on yol arkadaşıyla birlikte, adım adım kuzeye doğru ilerledi. Batı Türklerinin kağanı Şe hu'nunaskeri kampına geldiler. Ona Budizm ilkelerini öğreterek teşvik ettiler”*(Chavannes 2007: 251).

Budist keşişlerin ve tüccarların amaçları doğrultusunda Buddha inancı Türkistan'da özellikle de Buhara ve Belh şehir ve bölgelerine yerleşmiş ve Buhara'da çok sayıda Budist tapınağı<sup>6</sup> inşa etmişlerdi (Turan 2005: 82). Böylece bu tapınakların yaygınlaşmasıyla birlikte Buddha inancı bölgede etkisini artırmıştır. Budizm'in etkilerinin görüldüğü Türk devletlerinin başında Hunlar gelmektedir.

### **2.1. Budizm'in Hunlar Tarafından Benimsenmesi**

Türklerin Budizm'i kabul etmeleri genellikle VI.-VIII. yüzyıllar arasına tarihlenmekte ise de aslında Türklerin Budizm'i kabul etmeleri IV.-V. yüzyıllara kadar inmektedir. Bu tarihlerde Hunlar arasında Budizm yayılma imkânı bulunmuş ve Budist metinlerinin çevirileri yapılmıştı. Hunlar bu dini benimsedikten sonra Hindistan'dan ve Çin'in batı bölgelerinden gelen Budist sanatını kendi bozkır sanatıyla harmanlayarak Çin'deki “Erken Budist Sanatı” nı oluşturmuşlardır (Baykuzu 2007: 196).

Hunların Budizm'le ilk temasa geçtikleri yerlerden biri de Hotan olduğu düşünülmektedir. Hun beyi olan Chü-ch'ü (Çinlilerin ise “Anyang-hou “ diye adlandırmaktadırlar.) Hotan'da Mahayana (Uluğ-kölüngü) mezhebinin ilk merkezlerinden olan Gomati manastırında yetişmiştir. Budizm, Orta Asya'da daha çok İpek Yolu üzerinde yer alan merkezlerde etkisini artırmıştır. Bundan dolayı özellikle Çin zayıflamaya başladığı zamanki dönemlerde Budizm'i benimseyerek bu dinin koruyuculuğunu üstlenmeye çalışmıştır. Çin bu yolla hem Türkistan'ı egemenliği altına almak hem de bölgedeki ticareti kontrol etmek istemiştir. Hunların doğuda bulunan boylarının Budizm'i kabul etmelerinin en büyük nedeni, Çin kültürüne karşı kendi kültürlerini korumak istemeleridir (Günay - Güngör 2009: 162-4).

### **2.2. Tabgaçlarda Budizm'in Yansımaları**

Hunlardan sonra Buda inancının görüldüğü bir diğer toplulukta Tabgaçlardır. Tabgaçlar, M.S. III. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış ve bu yüzyılın

<sup>6</sup> Türkler Buda heykelleri için “Burkan”, Budist tapınakları için de “Burkan evi” ifadesi kullanıyorlardı (Kaşgarlı Mahmut 2007: 209; Turan 2005:82).

sonlarına doğru Şan-si'nin kuzeyinde bulunan Ta-t'ong havalisine yerleştikleri görülmektedir (Grousset 2011: 77). Tabgaçlar, ilk kağanları olan Şa-mo-han'dan itibaren küçük Hun devletleri ve Si-en-pi kütelleri ile mücadeleye giriştiler. Tabgaçlar,Ch'in devleti iktidarı Fu-Chien'in çökmesi üzerine etrafındaki küçük çaplı devletleri hâkimiyetleri altına almışlardı (Kafesoğlu1984.91)

Tabgaçlar hâkimiyetlerini güçlendirdikten sonra hemen hemen her devlette olduğu gibi resmi bir dine ihtiyaç duydular ve Budizm'i benimsediler. Tabgaç sarayında bulunan rahipler de onları benimseyerek hükümdarın emri altına girerek Budizm'inTabgaçların resmi dini haline gelmesini sağladılar.Tabgaç sarayı dışında kalan halk Budizm'i kabul etmek istemediklerinden ve bu inancın etkisinden uzak durmak için merkezden daha uzak ücra yerlerde hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardı (Eberhard 2007: 168-9).

Saray dışındaki halkın resmi dini benimsememesindeki en büyük nedenlerden biri de yeni dinin sert kurallarının kendi kültürleriyle uyuşmamasıdır. Çünkü Budizm'de hayvan kanı akıtmak yasaktı. Tabgaçlar ise düzenledikleri gök ayinlerinde kurbanlar vermekteydiler. T'ai-wu, Çin'de yayılmaya başlayan Budizm'in Türkler arasında yayılıp güç kazanmasına engel olmak istemiştir. T'ai-wu Budizm'in faaliyetlerini kontrol altına almaya çalışmış.Ülkesinde tapınaklarda ayinlerin dışında bu dinin propagandasının yapılmasını yasaklamıştı. T'ai-wu bu konuda emirname çıkarmış ve emirlere itaat etmeyenlerin şiddetle cezalandırılmasını emretmiştir. Bu durumun sonucunda da Tabgaçlarzamanla Çinlileşmeye başladılar (Günay - Güngör 2009: 165).

Tabgaçların başında bulunan T'o-pa Hong o kadar Budist dinine bağlıydı ki keşiş olmak için tahtından feragat ederek oğluna tahtı bıraktı. Budizm'i ve Çin kültürünü bu kadar benimseyen Tabgaçlar ecdatları olan Türklerin bozkır ruhunu ve savaşçı özelliklerini kaybetmişlerdi (Grousset 2001: 80-1). Süan-wu'dan idareyi ele alan imparatoriçe Hu Budizm'e bir hayli düşkün idi. Bundan dolayı Tabgaçlar Çin kültürünün ve Budizm'inde etkisiyle milli benliklerinden uzaklaşarak ikiye ayrılmışlardı. Devlet ikiye ayrıldıktan bir süre sonra da topraklarının tamamı Çin hanedanlığına intikal etmişti (Kafesoğlu 2007: 93).

### **2.3. Göktürk Hakanlığı'nda Budizm**

Budizm'in yayılma alanı bulmaya çalıştığı bir diğer topluluk da Göktürklerdir. Büyük Yabgu T'u-wu'nun büyük oğlu Bumin Kağan Göktürk devletini kurduktan sonra devlet hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştı. Bumin'den sonra

tahta geçen Mi-kan Kağan, Juan-Juanları yendikten sonra devletin batısında yer alan Eftalitler üzerine yöneldi. Eftalitleri yendikten sonra da doğuda yer alan Kıtaylar üzerine giderek onları da mağlup etmişti. Daha sonra kuzeydeki Kırgızlar üzerine giderek onlara karşı da üstünlük sağladı. Böylece Göktürk Devletinin sınırları bir hayli genişlemiş oldu (Erkin 2002: 358).

Mu-kan Kağandan sonra başa geçen Taspar Kağan abisinin siyasetini devam ettirerek Çin’de bulunan Chou’lar ve Ch’i’ler ile ilişkilerini sürdürmeyi devam etti. Ancak bir müddet sonra TasparCh’i’lere karşı izlediği politika hayranlığa dönüştü. Bu durumun oluşmasında Budist rahip HuiLin’in büyük katkısı olmuştur. Budist rahim Taspar’aCh’i’li ülkesinin zengin olmasının sebebini Budizm ilkelerine bağlamış ve herkesin bu dine inandığını dile getirmişti (Taşağil 2012: 28)

Taspar Kağan 574 yılında Chou devleti imparatoru Wu tarafından yasaklanan Budizm’in Göktürk topraklarına girmesine müsaade etmiştir. Ayrıca Çin’den kaçan rahip Jinagupta müritleriyle birlikte Türk topraklarına sığınarak yaklaşık on yıl Göktürk hanedanlığı içerisinde kalarak Türkler arasında Budizm’in yayılması için faaliyet göstermişlerdi (Gömeç 2011: 61).

Kuzey Ch’i sülalesi tarihinin 20. bölümünde yer alan Ye-lüCh’iang-c-hüTezkire’sinde Göktürklerin Ch’i sülalesi hükümdarından Budizm’in kutsal metinlerinden istediği yazmaktadır. Ch’i sülalesi hükümdarı Hou-chu Göktürk Kağan’ına Budizm’in kutsal metni olan Nirvana Sutra’yı Göktürkçeye çevirerek hediye ettiği bilinmektedir. Bu dönemde Göktürklerin başında muhtemelen Taspar (Topa) Kağan bulunmaktadır. Taspar Kağan’ın Budizm’i benimsediğini Orhun Abidelerinde de görmek mümkündür. Moğolistan’ın Bugutşehrinde 1965 yılında bulunan yazıt hem Soğutça hem de Sanskritçe ile yazılmış olan bu yazıtta “Bumin Kağan, Ey Bey Taspar Kağan, yapmalısın,... Büyük kurtuluş için... ve o buyurdu, yeni büyük bir Samgha meydana getir.” ibaresi yer almaktadır. Bu ifade muhtemelen Budist keşişler ve rahiplerin toplantı yeri veya tapınak yeri demektir. Bu yazıtta göre Taspar Kağan başa geçer geçmez Samgha’yı inşa etmeye başlamıştır. Taspar Kağan’ın Budizm’i benimsemesiyle ilgili Bugut yazıtının dışında da metinler bulunmaktadır. Sui sülalesi tarihinde yer alan Göktürklerle ilgili kısmında şu ifadeler yer almaktadır: “ Ch’i sülalesinin Budist rahibi Hui-lin. Göktürklerin bir baskın hareketinde alı konulmuş ve Göktürk memleketine götürülmüştür. Rahip Taspar Kağan’a Ch’i sülalesinin neden

bu kadar zengin ve güçlü olduğunu anlatarak bu durumu Budizm'e bağlamıştır. Yani Budizm'e inanmak ve kurallarının uygulanmasından ileri geldiğini belirtmiştir. Taspar da rahibin anlattıklarının etkisinde kalarak Budizm'e inanmaya başlamış ve benimsediği bu yeni dine bir tapınak inşa ettirmiştir". Bunların dışında da Taspar,Ch'i eyaletinden konuya hakim Budist rahipler getirmek için adam göndermiştir. Budizm'in kutsal kitabı Tripitaka'ya ait Vimalakirtinirdesa, Nirvana Sutra. AvatamsakaSutra, gibi kitapların yanında bir de Budist kurallar kitabı olan SarvastivadaVinaya'yı getirtmiştir (Erkin 2002: 365).

Budizm'in Türkler arasında yayılması ve saraylarına kadar girmesinde hiç şüphesiz Budist rahiplerin etkisi olmuştur. Budizm'in Türkler arasında yayılmasındaki diğer önemli bir unsurda Sogdlular olduğu düşünülmektedir. Sogdluların ticari kolonilerinin Orta Asya'nın her tarafına yayıldığı görülmektedir. Onlar Budist metinleri önce Sanskritçeden Çinceye çevirmiş ve sonra da Çince'den de Soğdcaya çevirmişlerdir. Bu yetenekleri Türkler tarafından fark edilince bunları sefaret ve diplomatik alanlarda kullanmaya başladılar. Bu arada da Türklerin bunlardan etkilenmeleri kaçınılmaz oldu. Bu durumu Bugut yazıtlarında da görmek mümkündür (Günay - Güngör 2009: 167).

Barthold'un aktardığı bilgiler yukarıda anlatılanları destekler mahiyettedir. Barthold'un anlattıklarına göre: *"Türkistan'daki arkeolojik seferler Sogd dilinde Budizm'e ait eserler olduğunu ve adı geçen eserlerin Türkçeye tercüme edildiği ve bunların genellikle Türklerle tesiri olduğunu meydana koymuşlardır"* (Koprıman, Aka 2006:33).

Göktürkler muhtelif dönemlerde, özellikle Orta Asya'da gelişen Mahayana mezhebini benimsemişlerdir. Çin'in kuzeyinde Türk oldukları bilinen Tabgaçların torunu Kuzey Ch'i ve Kuzey Chou sülalelerinin saraylarında Budist rahipler Türklerin hizmetine girmişlerdir. Mukan kağan kızını 568'de Chou hükümdarı Wu-ti evlendiriyor ve iki saray arasında kültürel etkileşimin oluşmasını sağlıyor. Göktürk soyuna mensup ve Budist olan Toharistan Yabgularının başkentleri Kunduz ve Belh'e Hindistan'dan gelen Budistler Batı Göktürk hükümdarı topraklarına geçmişlerdir. Batı Göktürk Kağanı T'ong Yabgu Hintli bir rahip tarafından Budist yapılmıştır (Esin 1978: 128).

Budizm'in Göktürklerin hâkimiyeti altındaki topraklarda yayılmasının bir diğer önemli nedeni de bu bölgede ticaret yollarının gelişmiş olmasıdır. Ticaret yollarını tüccarların yanı sıra gezgin rahiplerde kullanmış ve böylece bu bölge-



lerdeki insanlarla temasa geçerek Budizm'in öğreti ve ilkelerini halka anlatma yoluna gitmişlerdir. Bu yerlerde Budizm'in hızlıca yayılmasının nedeni Türklerin bütün dinlere karşı hoşgörü ve saygı çerçevesi içerisinde bakmalarından ileri gelmektedir. Türkler inandıkları dinlerin içerisinde atalarından gelen örf ve adetlerini o din içerisinde sürdürmeyi de başarmışlardır. Bahar ayları gelince şehirlerde oturan insanlar toplanarak Budist mabetleri ziyaretlere giderlerdi. Bu ziyaretleri sırasında dini tören ve av merasimi düzenlerlerdi. Ancak Budizm'de bir canlıyı öldürmek ve kan akıtmak yasak kılınmıştır (Günay - Güngör 2009: 168-9). Bu durumda Türklerin gelenek ve göreneklerine ne kadar bağlı olduklarını göstermektedir.

II. Göktürk Devleti döneminde de Budizm etkisini devam ettirmiş ve Bilge Kağan Budizm'in Çinlilerin kolektif dini olduğu gibi kendi halkının da dini olmasını istemişti (Bedirhan 2014: 245). II. Göktürk hükümdarı Bilge Kağan 716-734 tarihleri arasında bir şehir inşa ettirmek ve Budist tapınakları yaptırmak istemiştir. Ancak Vezir Tonyukuk buna karşı çıkarak nedenini de şöyle açıklamıştır:

*Göktürklerin nüfusu çok azdır ve T'ang Sülalesinin yüzde biri bile değildir; biz onlara karşı koyabilmemizin sebebi ise bizim yaşam tarzımız su ve otları takip ederek, sabit bir yerde oturmamamızdır; biz avcılık işleriyle meşgulüz, herkes savaş teknikleri öğrenmektedir; kuvvetli durumda hücumla geçerek ganimetleri alıp dönebiliriz, zayıf durumlarda ise dağ ve ormanlara kaçarak sığınabiliriz. T'ang Sülalesinin asker sayısı ne kadar çok olsa bile bizim bu özel durumumuza karşı pek işe yaramıyor. Eğer şehir inşa ederek yerleşik hayata geçip eski geleneğimizi değiştirirsek, bir defe mağluba uğrarsak kesin yok oluveririz. Üstelik Budizm insanı yumuşak yürekli ve zayıf karakterli yapar; bu güçlenme yöntemi değildir (Erkin 2002: 371).*

Bu koşulları göz önünde bulunduran Bilge Kağan bu isteğinden vazgeçmek zorunda kaldığı bilinmektedir. Göktürkler döneminde Budizm gerek siyasi gerekse ticari amaçlar doğrultusunda devletin sınırları içerisinde kendilerine yayılma imkânı bulmuştur. Bu coğrafyalarda birçok tapınak inşa ederek hem dinlerini yaymak hem dinlerinin bu mekânlarda kalıcılığını sağlamayı amaçlamışlardır. Göktürklerin bir kolu olan Karluklarda da Budizm'in etkilerini görmek mümkündür. Budizm Karluklarda daha çok aristokrat zümre tarafından benimsenmiş ancak geniş halk kitlelerini etkileyip etkilemediğine dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır (Günay - Güngör 2009: 168-9).

## 2.4. Uygurlarda Budizm

Budizm'in gerek yaşam tarzı gerekse sanatsal faaliyetlerini etkilediği devlet Uygurlardır. Uygurlar, ilk olarak Tölöslerin içerisinde görülmektedir. Çin kaynaklarında 7. yüzyılın başlarında Uygurların Selenge boylarında bulduklarını ve kuzeylerini Sır-Tarduların oluşturduğunu yazmaktadırlar (Gömeç 2011: 10-20). Uygurlar Orhun Abidelerinde ise ilk defa 717 yılındaki bir ayaklanma sebebiyle adları geçmektedir. Uygurlar Göktürlere tabi bulunuyorlardı. Ancak 745 yılına gelindiğinde Göktürk iktidarını yıkarak Ötüken'de Uygur devletini kurdular (Kafesoğlu 2007: 130-1).

Uygurlar bilindiği üzere Gök Tanrı dinine inanıyorlardı. Fakat daha sonraları Budizm ve Manihaizm gibi dinleri de kabul etmişlerdir. Uygurlar din konusunda biraz serbest hareket ederek çok fazla din değiştirmişlerdir. Uygurlar Kağan Böğü döneminde Budizm'i benimsemelerine rağmen çok daha öncelerden Uygurlar arasında bu dinin etkilerinin olduğunu da görmek mümkündür. Hatta Uygurların meşhur beylerinden biri olan P'u-saBodhisattva, Budda'nın adını taşıyordu (Günay - Güngör 2009: 172-3).

Uygurlar Budizm'i benimseyerek bu dinin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Uygurlar kutsal Budist kitaplarını Uygurcaya çevirmişlerdir. Bu metinler diğer diller de olduğu gibi (sutra ,vinaya ve abhidharma) üç bölüden oluşmaktadır. Ayrıca Uygurlar yasalarını daha çok Budist mezhepleri olan Hinayana ve Mahayana'nın çalışmalarından oluşturmuşlardır. Uygurlar Budizm'i anlamak ve yaymak için metinlerini kendi dillerine çevirmişlerdir. Bu yüzden Uygur tarihi boyunca pekçok Budist akademisyen ve çevirmen görülmektedir (Shimin 2002: 792).

Uygur devleti içerisinde yayılma alanı bulan Budizm'im Uygur sanatına da yansımıştır. Çinli seyyahlardan edinilen bilgilere göre Beşbalık'ta Budist mağara mabetleri ve sanat eserleri bulunmaktadır (Ögel 2003: 360-62). Uygurlar dönemine ait eski el yazmaları 1890 yılında Avrupalı gezginler ve Tarım Havzasındaki küçük yöneticiler tarafından bulunmuştu. Ruslar, Almanlar ve Japonlar Turfan ve Türkistan çevresinde araştırmalar yaparak çok sayıda Uygur dönemine ait Budist elyazmaları ve sanat eserlerini gün yüzüne çıkarmışlardır (Elverskog 1997: 2-3). Budizm Uygurların dini ve sanatsal faaliyetlerine tesir etmiş olsa bile asıl kültürlerini tamamen ortadan kaldırmamıştır. Uygurlar Buda mabetlerinde savaş talimatları yaptıkları bilinmektedir. Çinli elçi bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*Uygurlar ilkbahar olunca hep bir araya gelerek toplanırlardı. Bundan sonra da, Buda mabetlerine giderlerdi. Bu mabet ziyaretleri sırasında, birçoğulara atlara binerler, her gördükleri şeye ok atarlar ve onları mızrakları ile mızraklardı. Bu hareketleri ile de, kötü ruhları defettiklerine inanırlardı. Turfan şehrinde Buda mabetleri sayısı pek çoktu. Bunların yanında, Mani ve Zerdüşt dinine ait mabetlerde vardı. Bu son iki dine bağlı rahipler, Budizm'i mutezil bir din sayıyorlardı. Bunun sebebi de Uygurların daha önce, Mani ve Zerdüşt dinleri ile temasa gelmiş ve onlara girmiş olmaları idi (Ögel 2001: 208-10).*

Yukarıda Çinli elçinin anlattıklarında da görüldüğü gibi Uygurlar arasında yayılma alanı bulan Budizm onların kültürlerinde çok fazla bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir.

## SONUÇ

M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmış Budizm, diğer bütün dinlerde olduğu gibi çıktığı bölgenin dışına yayılarak Orta Asya'ya, Çin'e ve Kore'ye kadar ulaşarak birçok toplumu etkilemiştir. Budizm'in din olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmış ise de aslında Budizm, Budda'nın ahlak öğretilerinden oluşmaktadır. Bu durumu da "Doğru Görüş ve Sekiz Dilimli Yol" ilkeleriyle ortaya koyduğu görülmektedir.

Budda'ya göre insanın kurtuluşa ermesi, ıstıraptan kurtulması, kişinin zevk ve arzularından vazgeçmesi sonucu ulaşabileceğidir. Bilgisizlik ıstırapın temel sebebidir ve ıstırapı ortadan kaldıranın yolu da bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Budizm'in Hindistan'da gelişerek buradan da diğer bölgelere yayılmasında Kral Ashoka'nın ve keşişlerin büyük etkileri olmuştur.

Budizm'in geniş coğrafyalara yayılmasında etkili olan önemli bir etkende Bu dinin temelini oluşturan Dört Temel Prensipte ile Sekiz Aşamalı Yol dur. Bu sayede Budizm, insanları arzu ve ihtiraslarından arındırarak toplumda huzuru sağlamaktadır. Diğer önemli bir etkende şüphesiz Budist keşişlerin yapmış olduğu faaliyetlerdir. Bu keşişler farklı coğrafyalara giderek buralardaki insanlarla temasa geçerek Budizm'i anlatma yoluna gitmişlerdir. Bunu yaparken de daha çok ticaret yollarını ve şehirleri kullanmışlardır. Böylelikle daha fazla insanla temasa geçerek vazifelerini yapmaya çalışmışlardır.

Türk devletlerinde Budizm'in yayılma alanı bulmasın da en büyük etki Türklerin kendi dinlerinin dışındaki dinlere ve inançlara da hoşgörülle yaklaş-

malarıdır. Budizm, hun boyları arasında yayılma imkânı bularak onların kültürleri üzerinde etki yapmışlardır. Yine yapılan araştırmalarda Hunlar budist sanatını kendi bozkır sanatıyla harmanlayarak Çin’de “Erken Dönem Budist Sanatı’nı” meydana getirmişlerdir.

Tabgaçlar üzerinde etkili olan Buddha öğretileri, Tabgaçların milli benliklerinden uzaklaşarak önce ikiye ayrılmalarına sonrada yıkılmalarına sebebiyet vermişti. Göktürk Hakanlığı arasında da yayılma alanı bulan Budizm, II. Göktürk hükümdarı Bilge Kağan üzerinde etki ederek Bilge Kağan’ın onlar için şehir ve tapınaklar inşa ettirecek noktaya getirmişlerdi. Ancak Vezir Tonyukuk, Buddha öğretilerinin Türk kültür ve ananelerine uymadığı için Göktürkler üzerinde derin etkiler bırakacağından buna karşı çıkararak Bilge Kağanı ikna etmişti.

Uygurlar üzerinde de etkili olan Budizm’im, Uygur sanatına da yansımıştı. Turfan ve Türkistan havzasında yapılan araştırmalarda Uygur dönemine ait Budist el yazmaları bulunmuştu. Yine Cinli seyyahlardan edinilen bilgiler ışığında Beşbalık’ta Budist mağara mabetleri ve sanat eserleri bulunmaktaydı. Budizm Türk boyları arasında yayılma imkanı bulmuş ise de Türklerin örf ve adetleri üzerinde fazla bir etki oluşturmadığı açıkça görülmektedir. Örneğin Budizm’de canlıyı öldürmenin ve kan akıtmanın yasak olduğu biliniyor olmasına rağmen Türk devlet adamlarının tanrı adına şölenler düzenlediklerini ve bu şölenlerde de tanrı adına kurbanlar sundukları bilinmektedir.

**KAYNAKÇA**

BARDTHOLD, V.V.(2006), *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (haz. K. Yaşar Kopruman, İsmail Aka), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

BAYKUZU, T. Deniz (2007), “ V. Hunlar ve Budizm”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.34, Erzurum: 193-214.

BEDİRHAN, Yaşar (2014), *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Nobel Yay.

DAVİTS, T.W. RHYS (1973), *Buddhism: a sketch of the life and teaching of Gautama, the Buddha*, Delhi: İndological Book House Varanasi.

ERKİN, Ekrem (2002), “Seyahatnamelere Göre Göktürklerde Budizm”, *Türkler*, C. III, Ankara: 358,374.

ERHARD, Wolfram (2007), *Çin Tarihi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

ESİN, Emel (1978), *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam’a Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

ELVERSKOG, Johan (1997), *Silk Road Studies I Uyгур Buddhist Literature*, Turnhout: Brepols.

CHAVANNES, Edouard (2007), *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, İstanbul: Selenge Yay.

GÖMEÇ, Saadettin (2011), *Uyğur Türkleri Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Akçağ Yay.

GÖMEÇ, Saadettin (2011), *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Berikan Yay.

GROUSSET, Rene (2011), *Stepler İmparatorluğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

GÜNGÖREN, İlhan (2001), *Buda ve Öğretisi*, İstanbul: Yol Yay.

GÜNAY Ünver – GÜNGÖR Harun (2009), *Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yay., 5.bs.

HACIOĞLU Y. Özcan (2016), *Dünya Dinlerinden Budizm*, İstanbul: Festival Yay.

KAFESOĞLU, İbrahim (2007), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yay.

KAFESOĞLU, İbrahim (1980), *Eski Türk Dini*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.



KAŞGARLI Mahmut (2007), *DîvânüLugâti't Türk*, (çev. ve düz. Serap Tuba Yurtsever, Seçkin Erdi), İstanbul: Kabalıcı Yay.

KÜÇÜK, Abdurrahman (2009), *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yay.

MOHAPATRA, A.Ranjan (2003), ” Budizm” ( çev. Hidayet Işık), *Selçuk Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, Konya: 169-181.

NARIMAN, G.K. (1923), *Literary History of Sanskrit Buddhism*, Bombay. IndianBookDepot.

ÖGEL, Bahaeddin (2003), *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

ÖGEL, Bahaeddin (20011), *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

RAYMAN, Hayrettin (2016), *Eski Türklerde Üç Din*, Ankara: Karıca Yay.

ROUX , Jean Paul (2006), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, İstanbul: Kabalıcı Yay.

RUBAN, Walter (2000), *Eski Metinlere Göre Budizm*, İstanbul: Okyanus Yay.

SHIMIN, Geng (2002), “Budist Uygur EdebiyatıÇev. Banu Bektaş- Meral Delikara”, *Türkler*, C. III, Ankara:786-800.

ŞATİR, Sabri (2005), *Buda Suyun Üstündeki Lotus*, İstanbul: Pan Yay.

TAŞAĞIL, Ahmet (2012), *Gök-Türkler*, C.I,II,III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

TAŞAĞIL, Ahmet (2014), *Kök Tengri'nin Çocukları*, İstanbul: Bilge Sanat Kültür Yay.

TURAN, Osman (2005), *Türk Cihan Hakimiyeti Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yay.

TURAN, Şerafettin (2014), *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilge Yay.

TURAN, Emine Zehra (2004), *Budizm'de Manastır Hayatı*, Ankara: Kitap&Cafe Serüven Yay.

YILMAZ, Ahmet (2007), *Budist Metafiziği*, Ankara: Hece Yay.

YİTİK, Ali İhsan (2014), *Doğu Dinleri*, İstanbul: İsam Yay.

WARD, C.H.S.(1947), *Buddhism Volume One-Hinayana*, London: he EpworthPress.

Begüm SOYSAL

**KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK RAPORLAMASI VE TÜRK ŞİRKETLERİ  
ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ**

Kenan DEMİREL

**MİLLİ MÜCADELE LİDERLERİNİN HATIRATI İŞİĞİNDA MANDA VE HİMAYE**

Metin BİLAL

**BUDİZM İNANCININ TÜRK DEVLETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Cengiz GÜLER

**İBN NAZİF'İN HAYATI, TARİHÇİLİĞİ VE ESERLERİ HAKKINDA BİR  
DEĞERLENDİRME**

Önder Bilal GELGÖR

**ÇARLIK RUSYASI'NIN TÜRKİSTAN COĞRAFYASI'NDAKİ FAALİYETLERİ  
VE BAŞKURT LİDER SALAVAT YULAYEV**

Sait YILDIRIM

**SİNDRELLA KOMPLEKSİ: ÇAĞDAŞ KADINDA BAĞIMSIZLIK KORKUSU**

**ANASAY**

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187  
ISSN 2587-2001



9 772587 200005